

Nabytki Muzeum Papiernictwa. Dokumenty dzierżawy gruntu należącego do parafii w Miłkowie przez właścicieli młyna papierniczego

W 2022 roku do zbiorów Muzeum Papiernictwa trafiło sześć dokumentów z lat 1818-1846, spisanych na arkuszach ze znakiem wodnym, z których pięć pierwszych dotyczyło właścicieli młyna papierniczego w Miłkowie (niem. Arnsdorf) koło Jeleniej Góry. Są to umowy o wydzierżawienie ziemi, która należała do wyposażenia parafii katolickiej w Miłkowie. Właśnie ten fakt stał się głównym powodem zakupu wymienionych dokumentów do zbiorów dusznickiego muzeum, które zwykle większą wagę przykładają do samych arkuszy wykonanych ręczną techniką – ze względu na to, że mają one znaki wodne. Tym razem było inaczej (choć dokumenty zostały sporządzone na arkuszach ze znakami wodnymi), gdyż ich treść jest świadectwem dziejów młyna papierniczego w Miłkowie.

Według niemieckiego badacza dziejów papiernictwa prof. Friedricha von Hößlego papiernia w Miłkowie powstała w 1642 roku za sprawą Caspara Müncha. W 1647 roku nowym właścicielem obiektu miał zostać na wiele lat Johann Gottlieb Gottschalk. W 1760 roku młyn należał do papiernika o nazwisku Kretschmer. W 1768 roku, podczas wielkiego pożaru wsi, spłonęło 15 domów oraz papiernia, która wówczas należała do wdowy po Kretschmerze i do Siegmunda Urbana. Około 1780 roku według Hößlego papiernikiem w Miłkowie był F. Rieschel, a ok. 1790 roku papiernia znów należała do papiernika o nazwisku Gottschalk – Johanna Friedricha. W 1793 roku ożenił się on z pochodzącą z rodziny papierników Sophią Elisabeth Blauert z miejscowości Leistzenow (dzielnica gminy Utzedel pow. Meklenburgia Seenplatte) na Pomorzu. Doczekali się sześciorga potomstwa, z których czworo zmarło w dzieciństwie¹. Jeden z synów, Friedrich Wilhelm August, od ok. 1840 roku był właścicielem młyna papierniczego w sąsiedniej Krzacynie (Buschvorwerk)². Według powojennej badaczki dziejów śląskiego papiernictwa Kazimiery Maleczyńskiej młyn papierniczy w Miłkowie po raz ostatni został wymieniony w 1845 roku³.

¹ F. Hößle, *Alte Pappiermühlen de Provinz Schlesien*, „Der Papierfabrikant” 1936, nr 36. *Die Papiermühle in Arnsdorf bei Schmideberg*, s. 334.

² Ibidem, nr 37. *Die Papiermühle Buschvorwerk*, s. 340.

³ K. Maleczyńska, *Dzieje starego papiernictwa śląskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 149.

Dokument pierwszy

Pierwsza umowa została podpisana w dzień św. Michała – 29 września 1818 roku i obowiązywała do tego samego dnia 1827 roku. Ze strony kościoła zawarł ją proboszcz kościoła Anton Lenich, a biorącym w dzierżawę był Johann Friedrich Gottschalk – producent papieru. Roczny czynsz ustalono na kwotę 80 obiegowych talarów reńskich, płatny w 4 równych ratach.

Wraz z dokumentem umowy zszyte są 2 arkusze zawierające zgodę kurii biskupiej na kontrakt oraz potwierdzenie uiszczenia opłaty na rzecz państwa za zawarcie umowy w kwocie 12 groszy.

Format: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach: wysokość 36,4 cm, szerokość 22,1 cm, znak wodny: „H.St.MF.”. Format potwierdzeń: 34 × 23 cm, znaki wodne: na potwierdzeniu umowy: „H.St.MF. AD Vorster&Sohn”, na poświadczeniu opłaty podatku „H.St.MF. F. Vorster”. Przy podpisach pieczęcie lakowe. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1862 AH.

Dokument drugi

Druga umowa została zawarta 29 września 1834 roku i miała obowiązywać od tego dnia przez 6 lat do 1840 roku. Pod dokumentem podpisał się proboszcz Ernst Gärtner i Johann Friedrich Gottschalk. Roczny czynsz ustalony został na 72 talary reńskie.

Format: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach 36,1 × 23,8 cm, znak wodny z napisami: na górze „Gottschalk”, pośrodku orzeł pruski z literami FR (Friedrich Rex) na piersi, na dole „Arnsdorf”. Przy podpisach pieczęcie lakowe. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1863 AH.

1. Znak wodny dokumentu nr 2

Dokument trzeci

Trzecia z umów była podpisana 29 września 1837 roku przez Lorenza – administratora parafii i J.F. Gottschalka, a miała obowiązywać od tego dnia przez 3 lata – do 1840 roku. Dotyczyła dzierżawy kolejnego gruntu kościelnego. W umowie ustalono należność w kwocie 51 talarów reńskich rocznie, czyli aż o 21 talarów mniej niż według wcześniejszej umowy, ponieważ dotyczyła mniejszego pod względem powierzchni gruntu. Do umowy dołączono confirmację kurii biskupiej i potwierdzenie opłaty na rzecz państwa za zawarcie umowy.

Format dokumentu głównego: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach 34,9 × 22,5 cm ze znakiem wodnym „Propatria Arnsdorf”, arkusze confirmacji i zaświadczenia o wymiarach 33,8 × 21 cm ze znakiem wodnym 1836 AD Vorster 1836. Na dokumencie confirmacji pieczęć opłatkowa Generalnego Wikariatu Biskupiego, na umowie obok podpisów pieczęć lakowe: parafii i Gottschalka. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1864 AH.

Dokument czwarty

Czwarta umowa dotyczy dzierżawy ziemi od 29 września 1843 roku przez 3 kolejne lata. Ze strony kościoła jako dysponent podpisał ją proboszcz parafii Knoblich. Biorącym w dzierżawę był ponownie papiernik Johann Friedrich Gottschalk. Roczny czynsz tym razem ustalono na kwotę 130 talarów reńskich. Co ciekawe, w przeciwnieństwie do wcześniejszych umów zawieranych w dniu św. Michała, czwarty kontrakt podpisano już 15 kwietnia 1843 roku, choć miał obowiązywać dopiero od 29 września 1843 roku.

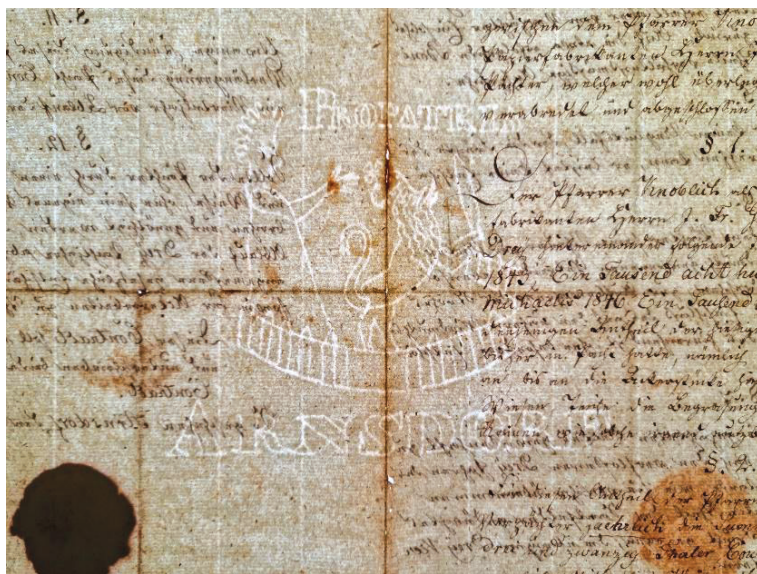
Format: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach 35 cm × 22 cm, ze znakiem wodnym „Propatria Arnsdorf”. Przy podpisach pieczęć lakowe parafii i Gottschalka. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1865 AH.

Dokument piąty

Piąta umowa dzierżawy została podpisana 29 września 1845 roku tylko na jeden rok: od jej zawarcia do dnia św. Michała w 1846 roku. Okres jej obowiązywania pokrywał się z umową wcześniejszą. Jednak w tym wypadku powodem zawarcia tego porozumienia było przekazanie dzierżawy przez J.F. Gottschalka jego synowi Friedrichowi Wilhelmowi Gottschalkowi i na mocy porozumienia zawartego 29 września 1845 roku traciła moc umowa z 15 kwietnia 1843 roku. Jako dysponent ziemi kościelnej dokument podpisał proboszcz Knoblich, nowy dzierżawca Friedrich Wilhelm Gottschalk oraz jego ojciec Johann Friedrich jako osoba rezygnująca z dzierżawy. Roczny czynsz był nieco niższy niż ten wcześniejszy – 123 talary reńskie.

Format dokumentu: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach 35 cm × 22,5 cm ze znakiem wodnym „Propatria Arnsdorf”. Przy podpisach 3 pieczęć lakowe:

proboszcza i obydwu Gottschalków: F.W.G. i J.F.G. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1866 AH.

2. Znak wodny arkusza czerpanego z papierni w Miłkowie „Propatria Arnsdorf” (dokumenty nr 3, 4, 5)

Dokument szósty

Ostatni z dokumentów wchodzących w skład zbioru został podpisany 1 lipca 1846 roku i miał obowiązywać od 29 września przez 3 lata. Dotyczył również dzierżawy tego samego gruntu, jednak już nie papiernikowi Gottschalkowi, lecz piwowarowi Würłowi. Roczny czynsz był o 10 talarów wyższy od zapłaconego przez F.W. Gottschalka.

Format dokumentu: arkusz złożony na 2 karty o wymiarach 33,9 cm × 21,5 cm, ze znakiem wodnym „1846 AD Vorster 1846”, prawdopodobnie wyprodukowany na maszynie. Obok podpisów pieczęcie lakowe. Sygnatura dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa: MD 1867 AH.

Wśród dokumentów wchodzących do zbiorów Muzeum Papiernictwa brakuje umów na lata: 1827-1834 i 1840-1843. Być może na te okresy kontrakty nie zostały zawarte i dzierżaw nie ustanowiono, choć bardziej prawdopodobne jest, że dokumentacja została zdekompletowana.

Omówione wyżej umowy pozwalają uzupełnić wiedzę o ostatnich latach funkcjonowania młyna papierniczego w Miłkowie. Dokument nr 5, zawarty w 1845 roku, informuje o przejściu dotychczasowej dzierżawy Johanna Friedricha Gottschalka przez jego syna Friedricha Wilhelma Gottschalka. Być może w tym czasie Gott-

schalk junior, który był wówczas właścicielem papierni w sąsiedniej Krzaczyńie, zarządzał również papiernią ojca w Miłkowie. Umowa nr 6, zawarta przez proboszcza Knoblicha już z całkiem innym przedsiębiorcą, świadczy o tym, że Gottschalkowie zaprzestali korzystania z kościelnych gruntów. Być może w tym czasie młyn papierniczy w Miłkowie zamknął działalność, co koresponduje z hipotezą postawioną przez Kazimierę Maleczyńską.

Warto zauważyć, że właśnie w latach 1844/1845 na skraju Miłkowa powstała duża fabryka papieru, mylnie uznawana za kontynuatkę miłkowskiego młyna papierniczego⁴. Nowoczesna na tamte czasy papiernia, eksploatująca maszynę papierniczą, była w stanie wyprodukować znacznie więcej papieru niż młyn papierniczy stosujący ręczną technikę produkcji. Z powodu większych możliwości produkcyjnych fabryka potrzebowała dużych ilości surowców, którymi w tamtym czasie były szmaty. Zatem nowa papiernia stała się dla Gottschalków niemożliwym do pokonania konkurentem o surowiec, co być może stało się bezpośrednim powodem zaprzestania działalności starego młyna ok. 1845 roku.

Temat wszystkich sześciu dokumentów dotyczy tego samego przedmiotu – dzierżawy gruntów w Miłkowie, należących do kościoła katolickiego. W związku z tym, że w ich treści różnice są stosunkowo niewielkie, w niniejszym szkicu publikujemy tłumaczenie tylko pierwszego porozumienia oraz skany poszczególnych stron oryginału.

[s. 1]

Wrocław, 4.09.1824 rok: prolongata umowy dzierżawy części ziemi parafialnej w Miłkowie z 29.04.1818 roku. Zostanie przedłużona od dnia św. Michała 1824 roku do dnia św. Michała 1827 roku.

Podpis: Adam

[s. 2]

Wrocław, 4.04.1822 rok: zaświadczenie, że za umowę o dzierżawę części parafialnej w Miłkowie z 29.09.1818 roku odprowadzono należny podatek wartości 12 groszy.

Podpis: Adam

[s. 3]

Miłków, 29.09.1818 rok: umowa dzierżawy między proboszczem Antonem Lenichem jako dysponentem ziemi a producentem papieru Gottschalkiem.

1) Proboszcz Anton Lenich wydzierżawi producentowi papieru Gottschalkowi od dnia św. Michała poprzez kolejnych dziewięć lat, czyli do 1827 roku, część ziemi kościelnej po lewej stronie drogi, czyli od tak zwanego kawałka łomnickiego, łącznie aż

⁴ Również współautor niniejszego opracowania sądził, że papiernia założona w latach 1844/1845 była kontynuatką młyna papierniczego w Miłkowie. M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo w okresie industrializacji kapitalistycznej*, Duszniki-Zdrój 2000, s. 90-91.

do ziemi ornej za ostatnim stawem, czyli wszystkie kawałki ziemi ornej, łąk i stawów aż do miedzy.

2) Za tę część ziemi kościelnej dzierżawca uiszczy dysponentowi ziemi roczne 80 talarów reńskich monety obiegowej, płatne w terminach: w dniu św. Michała, na Boże Narodzenie, Wielkanoc i św. Jana, każdorazowo po 20 talarów reńskich monety obiegowej. Na początku nastąpi płatność dwóch rat z góry.

[s. 4]

3) Dzierżawca ma prawo do wypasu na tym terenie, ale jest zobowiązany do pilnowania, aby zwierzęta nie poczyniły szkody w młodym drzewostanie.

4) Jeżeli zażąda się, wbrew oczekiwaniom, dostawy z tej ziemi, dzierżawca pokrywa ją w dwóch trzecich, ale otrzyma z powrotem jedną trzecią od dysponenta ziemi. Obie strony mają równe prawo do wynikających z tego tytułu rekompensat.

5) Dysponent ziemi nie wypłaca żadnych rekompensat za straty w zbiorach dzierżawcy w przypadku klęsk żywiołowych.

6) Dzierżawca zobowiązuje się do rzetelnej gospodarki na wydzierżawionym terenie i zwróci ją w tym samym stanie, w jakim przejął, czyli jedną czwartą, z której uzyskano pierwsze zbiory, oddaną po obsianiu i nawożeniu. Pozostałe obszary puste.

[s. 5]

7) Jeśli dojdzie do melioracji terenu, właściciel jest zobowiązany do zapłaty dzierżawcy odpowiedniej rekompensaty tylko wówczas, jeżeli zostanie przerwane jego dziesięcioletnie prawo do gospodarowania na tej ziemi.

8) Podatek królewski ciąży na dysponencie ziemi.

9) Koszty za kontrakt i jego zatwierdzenia ponosi dzierżawca.

10) Jeżeli właściciel ziemi chce w dniu św. Michała 1827 roku przejąć wydzierżawioną ziemię z powrotem lub dzierżawca chce ją zwrócić, informacja o rezygnacji z umowy musi nastąpić najpóźniej do dnia św. Jana.

11) Ewentualną chęć prolongaty również należy zakomunikować ćwierć roku przed dniem św. Michała.

12) W przypadku gdy śmierć albo inna okoliczność niezależna od dzierżawcy przerwie dziesięcioletni okres dzierżawy, otrzyma on ustawowe odszkodowanie.

[s. 6]

Umowa została zawarta w trzech egzemplarzach własnoręcznie podpisanych i opieczętowanych przez obie strony.

Podpisy i pieczęcie: Lenich, proboszcz

Johann Friedrich Gottschalk, producent papieru

Tłum. dokumentów Rainer Sachs

Actum, Brnsdorf, den 29ten September 1818.

Unter dem folgenden dате ist zwischen dem
Herrn von Anton Lenich als Haupt
käufer einer Seite im Papier-Fabri
canten Herrn Gottschalk als Verkäufer
eine Seite folgenden vorbrachten im
widerwärtigen Pacht-Contract abge
schlossen.

1) Der Herr von Anton Lenich als Haupt
käufer der Seite im Papier-Fabricanten
Gottschalk und dessen Einkommen
folgende Seite von Term. Michaelis 1818
bis in die fünfzigste Seite im
haben im zwanzigsten Artikel in
Pacht vermietet von der Straße links, wo
die sogenannte Schmittz, die Seite
gegenüber, bis an die Kirchenmauer
die im letzten Briefe, als Anton
Briefe, Gegenüber zwischen dem
von dem Herrn von Anton Lenich
möglicher Seite.

2) Die Seite im Artikel in Pacht vermietet
abgekauft von Pacht von Hauptkäufer
in Summe von Achtzig Reichsthalern
in Courant, welche in vierzehntägigen
Terminen, nämlich zu Michaeli, Nechts
nachten, Ostern und Johanni, jährlich
mal mit Zwanzig Rthl. im Jahr im
Vertrag anzuweisen sind, im voraus

Michaeli 1818 in der Ordnung gemacht
wird.

- 3) Der Willige der Pöschers zum Pöschers, die
in der im alleinigen Besitzung sind, die
von zugeworfenen Aufsätze, jedoch, die, die
Nicht von jungen Folge, vullerud gesellen
wurden.
- 4) Der Pöschers der Pöschers, die Einbringung,
wenn wir die Vermögen, welche von der
Münch, zu der Zeit, was man sollte, laud
Aufscheidung zu der Zeit, die zu der Zeit,
die, welche, von dem Pöschers, die
Zeit, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
- 5) Der Pöschers, der Pöschers, die Einbringung,
wenn wir die Vermögen, welche von der
Münch, zu der Zeit, was man sollte, laud
Aufscheidung zu der Zeit, die zu der Zeit,
die, welche, von dem Pöschers, die
Zeit, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
- 6) Der Pöschers, der Pöschers, die Einbringung,
wenn wir die Vermögen, welche von der
Münch, zu der Zeit, was man sollte, laud
Aufscheidung zu der Zeit, die zu der Zeit,
die, welche, von dem Pöschers, die
Zeit, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,
die, die, die, die, die, die, die, die,

7) Insuper Obligation sal. Ruffor von dem
Kupffler mir einem vaxfall,
niffentlichig Kreydtigung zu fordern,
wann Ruffor von dem Kupffler
in seinem nennjehrigem Paßf. unter
den Ruffor.

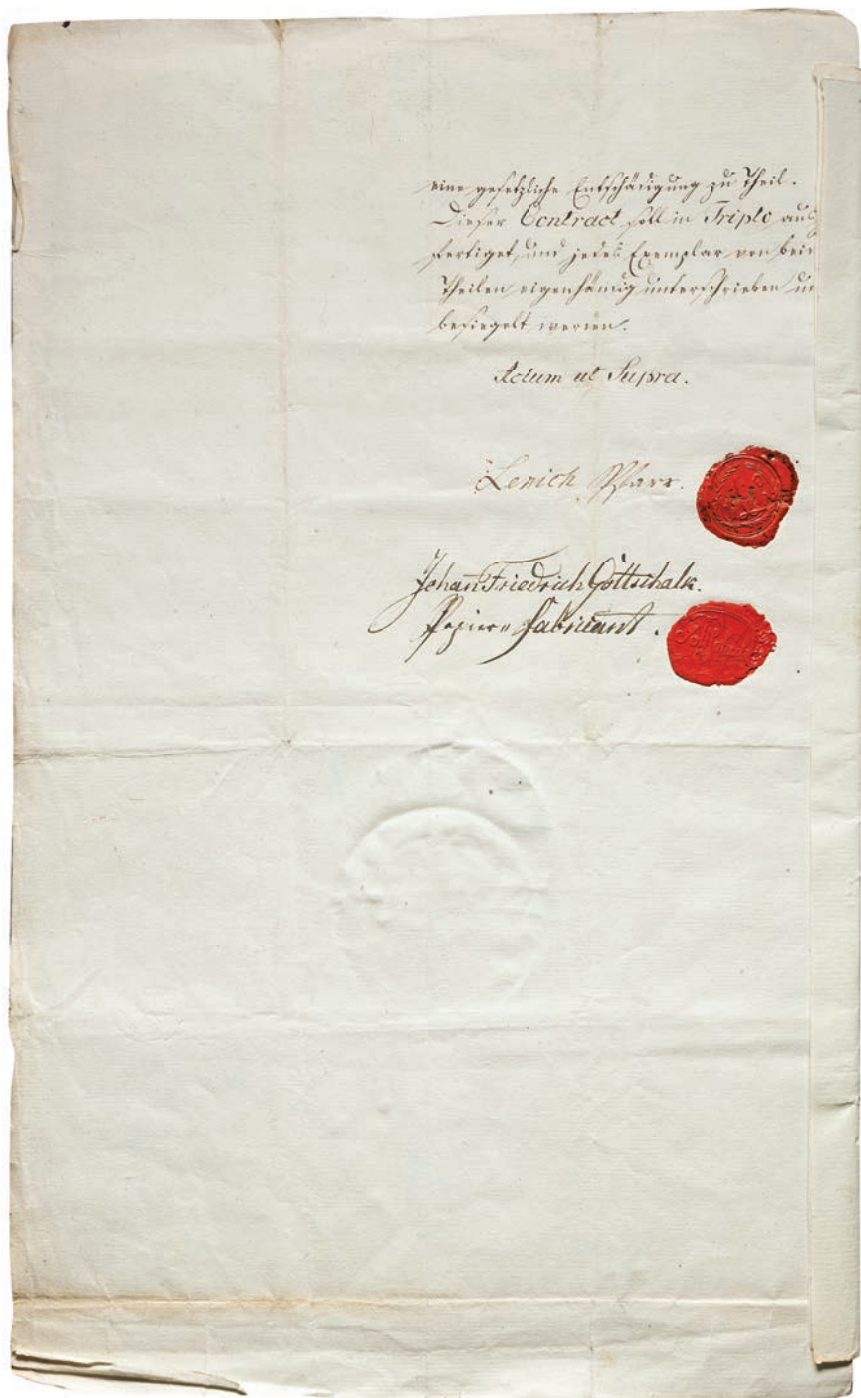
8) Die Ruffor. Wann der Ruffor
ist.

9) Die Ruffor ist. Wann der Ruffor
ist. Die Confirmation. Ruffor. Contract
unter Ruffor.

10) Sollte der Ruffor Term. Michaelis
ein lausant. Obst. Ruffor. in
zwanzig Jahren vaxgestellen Anfall
in Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.

11) Die streunige Prologierung wird
unter Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.

12) Sollte ein Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.
Ruffor. Ruffor. Ruffor. Ruffor.

ein geschlossenes Schriftstück zu sein.
Dieser Contract soll in triplem
Original, aus je ein Exemplar von beiden
Parten eigenhändig unterschrieben zu
bedeuten.

Actum ut supra.

Lenick, Pomm.

Johann Friedrich Gottschalk.
Major Fabrikant.